

ВОЗНЯКОВСЬКА К. А.,

доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри
цивільного, господарського права
та приватноправових дисциплін
(Чернівецький навчально-науковий
юридичний інститут Національного
університету «Одеська юридична
академія»)

УДК 347.736:341.9(73+410+4-67)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.46>

БАНКРУТСТВО ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ТА ТРАНСКОРДОННЕ ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стаття присвячена порівняльно-правовому аналізу сучасних моделей банкрутства (неплатоспроможності) фізичних осіб у провідних юрисдикціях (США, Велика Британія, ЄС і держави Скандинавії, Сінгапур) із висвітленням історико-доктринальних витоків та посткризових реформ. Авторка показує, розкриває, як англо-американські системи зміщуються від суто ліквідаційного підходу до планових механізмів погашення, тоді як континентальна Європа скорочує терміни прощення боргів і цифровізує процедури. Окремо проаналізовано процесуальну рамку Регламенту (ЄС) 2015/848 (COMI, автоматичне визнання, роль Додатка А), релевантну практику CJEU та нові обмеження англійського права (правило Гіббса, *immovables rule* у справі *Kireeva v Bedzhamov*).

На прикладі США та Великої Британії показано процесуальні фільтри добросовісності, механіку *discharge* і розмежування майна. Скандинавські режими подано як соціально орієнтовані моделі з адміністративним скринінгом, захистом «соціального мінімуму» та типовими строками. Сінгапурська IRDA поєднує судове банкрутство з передбанкрутною програмою DRS як «керованою реабілітацією» домогосподарств. У кризові періоди юрисдикції застосовують тимчасові мораторії, порогові зміни та прискорену цифровізацію.

Український сегмент окреслює досягнення інституту, однак, фіксує процесуальні прогалини доступу до процедур і невирішеність транскордонного виміру. На цій основі запропоновано пакет нормативних рішень: запровадження спеціального режиму для військовослужбовців, ВПО та постраждалих від агресії. У транскордонному вимірі обґрунтовується зближення тесту COMI та процесуальних підстав визнання рішень про звільнення від боргів, створення каналу оперативної взаємодії з іноземними адміністраторами/судами, а також мінімізація *forum shopping* через чіткі прив'язки до місця основних інтересів боржника. Сукупно ці кроки спрямовані на підвищення доступності процедур для добросовісних осіб, зниження транзакційних витрат, посилення захисту вразливих груп у воєнний час і покращення передбачуваності транскордонного визнання результатів проваджень.

Ключові слова: банкрутство фізичних осіб; неплатоспроможність; *fresh start*; COMI; транскордонне визнання; реструктуризація боргу; цифровізація процедур; соціальний мінімум; BRO/BRU; Debt Repayment Scheme (DRS).

Vozniakovska K. A. Legal regulation of personal bankruptcy: a comparative-law analysis of models and mechanisms for cross-border recognition

The article offers a comparative-law analysis of contemporary personal bankruptcy (insolvency) models across leading jurisdictions – the United States, the United Kingdom, the European Union and the Nordic states, and Singapore – tracing their historical and doctrinal roots and the wave of post-crisis reforms. The author demonstrates how Anglo-American systems have moved from a purely liquidation-based approach toward plan-based repayment mechanisms, while continental Europe has shortened discharge periods and digitized procedures. The piece separately examines the procedural framework of Regulation (EU) 2015/848 (COMI, automatic recognition, and the role of Annex A), relevant CJEU case law, and recent constraints under English law (the Gibbs rule and the immovables rule as discussed in *Kireeva v Bedzhamov*).

Using the United States and the United Kingdom as case studies, the article details good-faith screening mechanisms, the operation of discharge, and the delineation of estate property. The Scandinavian regimes are presented as socially oriented models characterized by administrative screening, protection of a minimum living standard, and typical three-to-five-year horizons. Singapore's IRDA pairs court-supervised bankruptcy with the pre-bankruptcy Debt Repayment Scheme (DRS), conceived as a form of «managed rehabilitation» for households. In periods of crisis, jurisdictions deploy temporary moratoria, adjust threshold criteria, and accelerate digitization.

The section on Ukraine maps the institution's achievements but identifies procedural barriers to access and unresolved cross-border issues. Building on this diagnosis, the article proposes a package of regulatory measures, including a special regime for servicemembers, internally displaced persons (IDPs), and victims of aggression. In the cross-border dimension, it argues for aligning the COMI test and the procedural bases for recognizing discharge orders, establishing an operational liaison mechanism with foreign officeholders and courts, and curbing forum shopping through clear ties to the debtor's centre of main interests. Taken together, these steps aim to improve access for honest debtors, reduce transaction costs, strengthen protections for vulnerable groups during wartime, and enhance the predictability of cross-border recognition of insolvency outcomes.

Key words: *personal bankruptcy; insolvency; fresh start; centre of main interests (COMI); cross-border recognition; debt restructuring; digitalization of procedures; minimum living standard; bankruptcy restrictions; Debt Repayment Scheme (DRS).*

Вступ. Інститут банкрутства фізичних осіб – явище відносно пізнього походження у правових системах сучасності, проте за останні десятиліття він перетворився на один із ключових механізмів забезпечення фінансової стабільності та соціальної рівноваги в економіках розвинених держав. Його поява зумовлена не лише прагненням створити ефективний механізм стягнення заборгованостей, але й потребою цивілізованого врегулювання ситуацій, у яких особа опиняється у стані стійкої неплатоспроможності. На відміну від процедур банкрутства юридичних осіб, спрямованих на збереження бізнесу та максимізацію задоволення вимог кредиторів, банкрутство фізичної особи несе виразне соціальне навантаження, орієнтоване на відновлення фінансової дієздатності боржника і його реінтеграцію до економічного життя. Розвиток цього інституту пов'язаний із необхідністю балансування інтересів боржника та кредитора, збереження економічної стабільності, забезпечення соціальної справедливості та макроекономічної безпеки. У міжнародній практиці сформовано низку стандартів, рекомендацій та підходів, які закладають основи для ефективного функціонування механізмів банкрутства фізичних осіб.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення порівняльно-правового аналізу сучасних моделей банкрутства фізичних осіб у провідних країнах (США, Велика Британія,

країни ЄС, Скандинавія, Сінгапур), висвітлити їх історико-доктринальні витоки та пост-кризові реформи, окреслити колізійно-процесуальну рамку транскордонних справ, а також виробити нормативні пропозиції для України щодо строків прощення боргу, соціальних гарантій «мінімуму існування» та цифровізації процедур.

Результати дослідження. Сучасні моделі банкрутства фізичних осіб є продуктом тривалої правової еволюції, що бере початок ще з античних часів. У римському праві процедури *cessio bonorum* дозволяли боржникові добровільно передати своє майно кредиторам для уникнення особистого ув'язнення, зберігаючи при цьому громадянську честь (*existimatio*). Римський пехит та інші форми особистої кабали боржника демонстрували відсутність балансу між інтересами кредитора і боржника: заборгованість нерідко призводила до повної втрати особистої свободи [27]. Середньовічне право ще довгий час утримувало репресивний характер, доповнений борговими в'язницями, які виконували радше каральну, ніж економічну функцію [3]. Лише в епоху Просвітництва почала формуватися ідея, що неспроможність виконати грошові зобов'язання не є кримінальним злочином, а отже, повинна вирішуватися через спеціальні майнові процедури. Реформи XIX–XX ст. у Великій Британії (*Bankruptcy Act 1869*) поступово зміщували акцент з репресивних до реабілітаційних процедур [21]. Паралельно у США *Bankruptcy Act 1898* започаткував більш гуманний підхід, закріпивши ідею «другого шансу» (*fresh start*), що стало доктринальною основою сучасних ліквідаційних та реструктуризаційних механізмів [26]. Ця концепція передбачає, що добросовісний боржник, який пройшов через процедуру ліквідації чи реструктуризації боргів, має отримати повне прощення залишкових зобов'язань і можливість почати нове фінансове життя.

Інститут банкрутства фізичних осіб у сучасній правовій картині перетворився на один із базових інструментів економічної політики та соціального договору. Його призначення можна визначити в поєднанні «другого шансу» для добросовісного боржника, легітимних очікувань кредиторів на передбачуване задоволення вимог і публічний інтерес у підтриманні стійкості фінансової системи. Зокрема, Британська модель орієнтована на швидке завершення процесу та передбачає дві головні процедури для фізичних осіб: банкрутство (*bankruptcy*) з типовим автоматичним прощенням, та угоду з кредиторами *Individual Voluntary Arrangement (IVA)* як формальну, судово санкціоновану альтернативу банкрутству, запропоновану у *Part VIII Insolvency Act 1986* [12] і детально врегульовану підзаконними актами та офіційними протоколами. Після набрання чинності *Enterprise Act 2002* у праві Англії та Уельсу автоматичне прощення боргів (*discharge*) настає, як правило, через 12 місяців з дати банкрутного ордеру. При цьому активи, що вже увійшли до конкурсної маси, залишаються під контролем керуючого (*trustee*) і після прощення, доти доки не реалізовані для задоволення вимог кредиторів. Суд може зупинити (*suspend*) настання автоматичного прощення, якщо боржник не виконує процесуальні обов'язки або не співпрацює з офіційним ліквідатором (*official receiver*). Як постдискваліфікаційний запобіжник діє інструментарій *Bankruptcy Restrictions Order/Undertaking (BRO/BRU)*, що продовжує дію банкрутних обмежень на 2-15 років у разі «несумлінної, необачної чи інакше винної» поведінки боржника; водночас BRO/BRU не скасовує саме прощення від боргів [9].

Правове врегулювання неплатоспроможності фізичних осіб у США має суто федералістичну архітектуру: матеріальні приписи зосереджено в *Title 11 U.S. Code (Bankruptcy Code)*, процесуальні у *Federal Rules of Bankruptcy Procedure*, а юрисдикційно справи слухаються в банкрутних судах як підрозділах федеральних окружних судів. Інституційний нагляд за більшістю проваджень здійснює *U.S. Trustee Program* [1] Міністерства юстиції, чия місія підтримувати цілісність і ефективність системи через контроль за приватними керуючими, перевірку звітності та ініціювання процесуальних дій у разі зловживань [22]. Саме така триєдина система (федеральна кодифікація, адміністративний нагляд UST, судова доктрина «*fresh start*» із процесуальними фільтрами) забезпечує одночасно ефективність задоволення вимог і реалістичну можливість економічної реінтеграції сумлінного боржника. *Chapter 7* реалізує класичну ліквідаційну модель: призначений судом керуючий ідентифікує

та реалізує майно, не звільнене від звернення стягнення (non-exempt property), а після завершення ліквідаційних дій і за відсутності підстав для відмови суд надає discharge – прощення від особистої відповідальності за більшість боргів, що й уможливорює «fresh start». Однак, в США прописана так звана межа для боржників із переважно споживчим боргом, яка фільтрується через means test, який застосовується до фізичних осіб із переважно споживчими боргами, якщо ж «current monthly income» перевищує медіану штату, кодекс вимагає провести розрахунок за формулою § 707(b) (2), який може створити презумпцію зловживання [22]. Водночас сам discharge структурно обмежений для зобов'язань аліментного характеру, окремих податків, боргів через навмисне завдання шкоди та більшості освітніх позик (за загальним правилом). На відміну від ліквідації, Chapter 13 інституціоналізує судово санкціоновану реабілітацію фізичної особи з регулярним доходом через затверджений план погашення на три-п'ять років, а вже після повного виконання такого плану надається «спеціальний» discharge [22]. Процесуальна конструкція передбачає, що план подається на затвердження суду, містить фіксовані періодичні платежі на адресу керуючого, а той уже розподіляє кошти кредиторам. Протягом виконання плану боржник, за загальним правилом, зберігає майно і може «погашати» борги за забезпеченими зобов'язаннями на кшталт іпотеки (механізм cure and maintain), що прямо впливає з § 1322(b) і роз'яснень U.S. Courts. Це і є реабілітаційна, а не ліквідаційна процедура: активи не продаються, якщо боржник виконує план і забезпечує належне обслуговування поточних платежів [2].

Право Європейського Союзу не кодифікує «споживче банкрутство» як єдину матеріальну процедуру. На «процесуальному» рівні діє Регламент (ЄС) № 2015/848 [17], який уніфікує транскордонні питання, а саме міжнародну підсудність, автоматичне визнання рішень і координацію паралельних проваджень, для всіх категорій боржників, включно з фізичними особами. У застосуванні Регламенту (ЄС) 2015/848 вирішальним є Додаток А (Annex A): саме він виконує функцію фільтра для національних процедур. Регламент поширюється лише на ті провадження, які держава-член нотифікувала Комісії й які внесені до Додатка А і перелік є вичерпним (exhaustive). Це ключова передумова як для визначення міжнародної юрисдикції в головному провадженні, так і для подальшого автоматичного визнання ухвали про відкриття провадження та пов'язаних ефектів в інших державах-членах. У 2021 р. структуру Додатків А і В було оновлено Регламентом (ЄС) 2021/2260, який замінив їх оновленими списками процедур і професійних статусів, але зберіг сам принцип «включення через Annex». Таким чином, у сфері неплатоспроможності фізичних осіб міждержавна дія Регламенту залежить від того, чи конкретна національна процедура debt-relief/debt-adjustment включена до Annex A (без такого включення механізми Регламенту не працюють) [18]. Центральне місце посідає доктрина «centre of main interests» (COMI): для «інших фізичних осіб» COMI презюмується за місцем звичного проживання, якщо презумпцію не спростовано, а відкрите за місцем COMI головне провадження підлягає визнанню в інших державах-членах без спеціальних процедур [15]. Рішення про відкриття провадження, ухвалене судом, підлягає негайному визнанню в усіх інших державах-членах (ст. 19). Практика CJEU (справа C-1/04 Staubitz-Schreiber) уточнила момент фіксації COMI при поданні заяви та неприпустимість «форум-шопінгу» шляхом подальшого переміщення [17]. Для «інших фізичних осіб» у значенні ст. 3(1) Регламенту (ЄС) 2015/848 діє спростовна презумпція, що їхній центр основних інтересів міститься за звичним місцем проживання, якщо інше не доведено за об'єктивними, доступними третім особам ознаками, і за умови, що це місце не було змінено протягом шести місяців до подання заяви. Гармонізація запроваджена Директивою (ЄС) 2019/1023 і сфокусована насамперед на фізичних особах-підприємцях: держава-член повинна забезпечити прощення боргу за строк не довший трьох років для добросовісного боржника, із чітким регулюванням початку відліку, можливих виключень та взаємозв'язку зі заборонами/дискваліфікаціями. Директива водночас підвищує ефективність процедур (від спеціалізації органів до обов'язкової цифровізації подання документів і комунікацій) і тим самим впроваджує оперативність та доступність у національні режими неплатоспроможності. У такий спосіб ЄС не нав'язує єдиного «кодексу» для домогосподарств, але задає вектор

конвергенції тривалості та якості процедур [8]. Зокрема, досить показовою є німецька імплементація: у 2020 р. законодавець, спираючись на Директиву 2019/1023, скоротив тривалість Restschuldbefreiung до трьох років не лише для підприємців, а для всіх фізичних осіб, із метою «швидшого економічної реінтеграції та з урахуванням соціальної функції процедури. Це рішення розширило директивний стандарт на споживче банкрутство і прискорило загальноєвропейську тенденцію до симетрії строків «випробувального періоду» в державах-членах [24]. В українському правопорядку впровадження інституту банкрутства фізичних осіб також оцінюється як позитивне явище, проте з низкою невирішених проблем. Як зазначають дослідники, «впровадження інституту банкрутства (неспроможності) фізичної особи є позитивним явищем у правовому житті держави. Водночас, деякі положення потребують удосконалення, а саме стосовно переліку осіб, які мають право подати заяву про відкриття провадження у справі, визнання неплатоспроможності фізичних осіб у транскордонному банкрутстві тощо. Неодмінним залишається те, що впровадження інституту банкрутства (неспроможності) фізичної особи – ще один крок на шляху до удосконалення українського законодавства із запозиченням досвіду розвинутих країн» [32, с.41]. Українська модель розвивається під впливом європейських тенденцій, однак поки що зберігає низку концептуальних прогалин, що стосуються доступу до процедур і транскордонного виміру.

Досвід держав-членів демонструє поступове розширення сфери застосування інституту банкрутства на фізичних осіб. Як слушно зауважує А. Й. Бучинська, «традиційно банкрутство, під яким слід розуміти визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації та погасити грошові вимоги кредиторів не інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури, більшою мірою стосувалося суб'єктів господарювання. Однак не лише суб'єкти господарювання, але і фізична особа може потрапити у складне фінансове становище з надзвичайних і незалежних від неї причин, таких як, наприклад, хвороба, нещасний випадок, втрата роботи тощо» [29, с.28]. Це підтверджує, що сучасні європейські законодавчі підходи враховують не тільки економічний, а й соціальний вимір банкрутства, роблячи акцент на необхідності захисту фізичної особи-боржника, яка часто є вразливою стороною у фінансових правовідносинах.

У скандинавських країнах, навпаки, інститут неплатоспроможності фізичних осіб інтегровано в політику добробуту як інструмент соціальної реінтеграції, а не покарання. У Швеції державна виконавча служба Kronofogden визначає, що погашення триває кілька років із подальшим списанням залишку, а для боржників чітко описано критерії доступу, порядок формування плану та наслідки (в тому числі щорічні виплати кредиторам) [25]. У Фінляндії debt adjustment (velkajärjestely) кваліфікується як «засіб останньої інстанції», що здійснюється в порядку судового затвердження платіжної схеми (типовий строк виконання становить три-п'ять років) [6]. Процедура спирається на мережу безоплатного державного фінансово-боргового консультування, яке готує матеріали до суду та супроводжує реалізацію плану [11]. Водночас держава охороняє «захищену частку» доходу та індексує «необхідні витрати на життя», що автоматично віднімаються при розрахунку доступних коштів боржника в плані (з 1 січня 2025 р. для одинокої особи – €715/міс.) [6]. Для розуміння меж персональної відповідальності показовим є рішення Верховного суду Фінляндії ККО:2004:31: у справі корпоративної санації (командитне товариство). Суд визнав, що корпоративна маса відмежована від особистого майна партнерів. Саме таке розмежування у приватному вимірі означає, що до debt adjustment включаються насамперед власні борги фізичної особи (а «чужі» корпоративні зобов'язання входять лише за наявності особистої відповідальності (поручительства) [13]. Норвезький режим Gjeldsordningsloven сформульований за таким же принципом, метою якого є повернення контролю над особистим економічним становищем через угоду про сплату «стільки, скільки можливо» упродовж обмеженого строку, після чого решта боргу підлягає анулюванню (звичайна тривалість близько п'яти років, із судовим наглядом та чіткими правилами включення вимог до плану) [7].

В Азії розвиток інституту банкрутства фізичних осіб значною мірою визначається культурними факторами. У Японії та Південній Кореї, де банкрутство традиційно асоціюється з втратою честі, реформи початку 2000-х спрямовувалися на зменшення соціальної стигми. Зокрема, Civil Rehabilitation Act передбачає можливість розробити план реабілітації, погоджений з кредиторами і підтверджений судом, для відновлення «економічного життя» боржника. У цих провадженнях суд затверджує план погашення і забезпечує мораторій на індивідуальні стягнення, зміщуючи акцент із ліквідаційної процедури банкрутства на реабілітаційну процедуру індивідуальної реабілітації, тобто на модель «другого шансу». Паралельно було інституціоналізовано спеціальну судову медіацію, як квазісудовий канал реструктуризації споживчих боргів під егідою суду, що додатково зменшило соціальну стигму та транзакційні витрати доступу до допомоги [5].

Цікавим є також досвід Сінгапуру, де законодавче врегулювання сформовано в Restructuring and Dissolution Act 2018 (IRDA), який і кодифікував персональне та корпоративне банкрутство в єдиному акті (замінивши попередній Bankruptcy Act). Відповідно до IRDA провадження ведеться у Високому суді (General Division), майно банкрута переходить під управління призначеного судом trustee, а процесуальні механізми (від подання заяви до розподілу дивідендів) підпорядковано єдиній процедурній послідовності [19]. Саме IRDA визначає, що у Сінгапурі немає автоматичного прощення банкрутства, а вихід із статусу можливий лише шляхом анулювання чи прощення судом або за сертифікатом Official Assignee, залежно від виконання фінансових та поведінкових критеріїв [19]. Поряд із класичною судовою процедурою банкрутства, в Сінгапурі також передбачено альтернативну стадію, яка передувє банкрутству – Debt Repayment Scheme (DRS). Це програма для боржників із незабезпеченими боргами не більш як 150 000 SGD, що дозволяє укласти з кредиторами затверджуваний план погашення на строк до п'яти років і, за належного виконання, отримати прощення, уникаючи статусу банкрута з його майновими й статусними обмеженнями. DRS виконує соціально-економічну функцію «керованої реабілітації» домогосподарств, знімаючи стигму банкрутства й зменшуючи транзакційні витрати системи [16]. У 2025 р. Мін'юст ініціював додаткові законодавчі зміни до DRS, зокрема криміналізацію комерційного «вербування» осіб до подання заяви про банкрутство задля зловживання DRS [16]. Це підкреслює, що регуляторна увага спрямована на збереження добросовісності реабілітаційних інструментів.

Порівняльний аналіз показує, що традиційне розшарування між «англо-американською» ліквідаційною та «континентальною» реструктуризаційною моделями поступово втрачає полярність. Юрисдикції загального права, які історично забезпечували швидкий «fresh start» через ліквідацію, дедалі частіше інтегрують планові механізми погашення, роблячи шлях до прощення від боргів більш умовним і дисциплінованим. Натомість соціально орієнтовані системи континентальної Європи, що традиційно покладалися на тривалі терміни планів та адміністративну медіацію, відчутно скорочують час до остаточного врегулювання. Скандинавський ж підхід, де адміністративний скринінг і захист «соціального мінімуму» поєднуються з вимогами суворої добросовісності, демонструє, що таке поєднання може бути так само ефективним, як і судоцентричний підхід англо-саксонської моделі. Судоцентричні режими, що спираються на стандартизовані процесуальні етапи і відпрацьовані ролі trustee чи official receiver, демонструють високу пропускну здатність за умови цифровізації та уніфікації процедур. Адміністративно-центричні системи: шведська модель через виконавчу службу – знижує стигму та транзакційні витрати, але потребує детально прописаних алгоритмів скринінгу. Саме цифрова інфраструктура (як то електронні кабінети, інтеграція з реєстрами і податковими даними, автоматизовані перевірки добросовісності) виявилася тим інституційним компромісом, який дозволяє різним моделям досягати схожої ефективності без надмірних витрат і затримок.

Кризові цикли (обвал 2008 року, пандемія COVID-19 і повномасштабні війни) суттєво вплинули і відкоригували звичні стандарти. На практиці це означало тимчасові мораторії, підвищення порогів для примусових подань, спрощення входу для вразливих груп і, головне,

переведення ключових етапів процедури в «цифру» [14]. Зокрема, під час COVID-19 Велика Британія тимчасово підвищила поріг для кредиторських winding-up petitions з 1 жовтня 2021 р. до 31 березня 2022 р. (на цей період вимога становила £10,000+ разом із 21-денною «пропозиційною» паузою перед поданням петиції) [20]. На рівні ЄС Директива 2019/1023, зобов'язала держави-члени забезпечити електронні комунікації в процедурах неплатоспроможності (етапна імплементація до 2024/2026 рр.) [8]. В Україні з початком воєнного стану прийнято низку адресних захистів: загальні «воєнні» зупинення окремих виконавчих дій щодо визначених категорій боржників/вимог; заборона вчинення низки нотаріальних виконавчих написів («...на період дії воєнного стану заборонено примусове виконання виконавчих написів нотаріусів...» [33]); а також пільговий режим для споживчих кредитів (звільнення від штрафних санкцій), що в сукупності підтверджує, що йдеться саме про кризові модифікації «права неплатоспроможності», а не про заміну базових механізмів [30]. Такі варіації «права неплатоспроможності» не підміняють звичайні механізми, а працюють, зберігаючи легітимність системи у фазі так званого «кризового шоку» й пом'якшуючи соціальні наслідки боргових хвиль. Як справедливо відзначає В. В. Дутка, «запровадження у 2022 році в Україні воєнного стану ще більше погіршило становище неплатоспроможних громадян, у зв'язку з чим законодавець остаточно спростив доступ до процедур банкрутства для боржників, прийнявши у 2023 році зміни до КУзПБ, якими на час дії воєнного стану встановлено можливість відкриття провадження у справі про банкрутство боржника без здійснення авансування винагороди арбітражному керуючому на депозитний рахунок суду. Таким чином, на сучасному етапі доступ для фізичних осіб до процедур банкрутства є максимально спрощеним, що дозволяє неплатоспроможним громадянам, які опинилися у скрутному матеріальному становищі, звільнитися від боргів» [31, с.55]. Ця законодавча зміна демонструє, що навіть у кризових умовах зберігається прагнення забезпечити доступність механізмів «другого шансу» для фізичних осіб, а сама процедура поступово набуває рис соціально орієнтованого інституту.

Що ж стосується транскордонного банкрутства, то на сьогодні це питання до кінця не вирішено. Проте зростаюча мобільність праці, цифрові фінанси й мультиюрисдикційні кредитні продукти роблять неминучим зближення критеріїв визначення центру основних інтересів фізичної особи та взаємне визнання наслідків прощення від боргів. Відповідні рішення не лише зменшать арбітраж між правопорядками, а й убезпечать кредитний ринок від «пасток» невизнаних discharge-ефектів (зокрема, CODI) [4]. Водночас поза режимом Регламенту ЄС автоматичне чи анцилярне визнання не є абсолютним. Тут діє застереження публічного порядку. Зокрема, у праві Англії застосовується *rule in Gibbs*, тобто іноземне провадження саме по собі не припиняє зобов'язань, підпорядкованих англійському праву, без згоди кредитора [10], а *immovables rule*, остаточно акцентований Верховним судом у *Kireeva v Bedzhamov UKSC 39*, обмежує можливість надання англійським судом допомоги іноземним процедурам щодо прав на нерухоме майно в Англії [23].

Висновки. У міжнародному правопорядку інститут банкрутства фізичних осіб трактується як поєднання соціального інструменту реінтеграції добросовісного боржника і механізму передбачуваного задоволення вимог кредиторів. Порівняльно-правовий аналіз довів, що незалежно від моделі – англо-американської ліквідаційної чи континентальної реструктуризаційної – спільним знаменником стає скорочення строків прощення боргів, цифровізація процедур і підвищення стандартів добросовісності.

В українських реаліях інститут банкрутства фізичних осіб вже зіткнувся з низкою процесуальних прогалин. Як слушно зазначає Бутирська І., «судова практика більшості господарських судів, особливо апеляційних, свідчить про відсутність законодавчої вимоги про сплату судового збору боржником за поданням ним заяви про відкриття провадження у справі про його неплатоспроможність, а застосування загальних вимог, передбачених ст. 34 КУзПБ, до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи є недоречним у цій частині» [28, с.91]. Така практика вказує на необхідність унормування спрощеного доступу фізичних осіб до процедур неплатоспроможності, що є передумовою реальної дії принципу «другого шансу».

Доцільним також є запровадження адміністративного скринінгу надмірної заборгованості за скандинавським підходом, широке використання електронних сервісів (кабінет боржника, інтеграція з реєстрами, автоматизовані перевірки добросовісності), а також гарантії соціального мінімуму, захист єдиного житла, спеціальні режими для військовослужбовців, ВПО та постраждалих від війни.

Оскільки Україна має унікальну перевагу, впроваджену прогресивну систему електронних сервісів, слід також і це використати для удосконалення інституту банкрутства фізичних осіб: подання заяви, автопідтягування довідок і реєстрових відомостей, комунікація з кредиторами, електронні голосування щодо планів, відеозасідання, публічний трежер стадій справи, персональний «кабінет» боржника з виконанням графіків і PUSH-нагадуваннями. Разом із цим потрібно унормувати єдині машинозчитувані формати фінансових і процедурних даних, алгоритмізувати перевірку добросовісності (перехресні зіставлення транзакцій, аномалії готівкових потоків, нетипові відчуження напередодні подання) і передбачити прозорий журнал аудиту всіх змін у справі.

З огляду на виклики сьогодення, варто закріпити матеріальні гарантії соціального мінімуму: так званий «кошик базових витрат» (з урахуванням складу сім'ї, регіону, медичних потреб), запровадити захист єдиного житла до розумної ринкової межі, аби банкрутство не перетворювалося на бездомність. Також, незайвим буде і автоматичне коригування плану при істотних змінах обставин (втрата роботи, поранення, народження дитини), з презумпцією добросовісності та швидкою процедурою перегляду. В Україні також потрібен спеціальний режим для військовослужбовців, мобілізованих, поранених та внутрішньо переміщених осіб (призупинення примусового виконання щодо базових активів на час служби й лікування, відтермінування планів погашення, можливість повного або часткового списання штрафів і пені за період служби, пріоритетна доступність безоплатної правової допомоги). Для домогосподарств із зони бойових дій варто передбачити «спрощені» процедури із презумпцією втрати платоспроможності і «полегшеною» доказовою базою (акти руйнувань, довідки місцевих адміністрацій). Виправданою буде і процедура, за якою основний податковий борг реструктуризується на стандартних умовах, а штрафи та пеня підлягають широкому списанню з урахуванням певного переліку обставин (втрата доходу, воєнні ризики, хвороба), з обов'язковою оцінкою фінансової стійкості. Одночасно варто визначити перелік суспільно чутливих вимог, що списанню не підлягають (аліменти, відшкодування шкоди), аби зберегти моральну легітимність інституту.

Необхідною передумовою для більш ефективного функціонування інституту банкрутства є і європейська інтеграція та транскордонний вимір, а саме гармонізація з директивними стандартами ЄС щодо строків, превентивної реструктуризації для ФОП, поступове зближення до тесту СОМІ для фізичних осіб (мінімізуючи простір для маніпуляцій і забезпечуючи передбачуваність для кредиторів та боржників у транскордонних ситуаціях), взаємне визнання наслідків прощення боргу при переїздах у межах ЄС. Навіть до формального членства така уніфікація знизить транскордонні колізії, які виникають через різні підходи в країнах.

У сукупності всі ці кроки сформулюють не просто набір розрізнених поправок, а систему, яка спростить шлях до «реабілітації» для добросовісного боржника, полегшить наслідки воєнних і соціальних криз і стимулюватиме до відбудови прозорого ринку посередницьких послуг. Саме така конструкція дасть Україні можливість не просто «мати» інститут банкрутства фізичних осіб, а зробити його інструментом економічної мобільності, соціальної стабільності та довіри до фінансової системи.

Список використаних джерел:

1. About the United States Trustee Program. U.S. Trustee Program. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/ust>
2. Bankruptcy Basics. (US Courts). URL: <https://www.uscourts.gov/court-programs/bankruptcy/bankruptcy-basics>

3. Blackstone's Commentaries on the Laws of England. Book the Third – Chapter the Twenty-Sixth: Of Execution. The Avalon Project, Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/blackstone_bk3ch26.asp
4. Chesman A., Camacho R. COD income and cross-border considerations. The Tax Adviser. 01.04.2021. URL: www.thetaxadviser.com/issues/2021/apr/cod-income-cross-border-considerations/
5. Civil Rehabilitation Act (No. 225 of 1999). Ministry of Justice, Japan. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/125/en>
6. Debt adjustment. National Legal Services Authority (Finland), Ministry of Justice. URL: <https://www.oikeuspalveluvirasto.fi/en/financial-and-debt-counselling/restructuring-debts/debt-adjustment>
7. Debt settlement. Ministry of Children and Families. 01.07.2021. URL: <https://www.regjeringen.no/en/topics/consumers/debt-settlement/id670299/>
8. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency). Official Journal of the European Union. 26.06.2019. L 172, c. 18–55. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj/eng>
9. Discharge from bankruptcy. Commons Library Research Briefing, 2022. URL: researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN03043/SN03043.pdf
10. English Court of Appeal Upholds «The Gibbs Rule». *Jones Day Insights*. URL: <https://www.jonesday.com/en/insights/2019/02/english-court-of-appeal-upholds-the-gibbs-rule>
11. Finland: National Report ILAG Harvard 2023. Ministry of Justice Finland. URL: <https://clp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/2023/05/Finland-National-Report-ILAG-Conference-2023.pdf>
12. Insolvency Act 1986. Part VIII: Individual Voluntary Arrangements: UK Public General Acts URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/part/VIII>
13. KKO:2004:31: Korkein oikeus (Finland), Finlex. URL: <https://www.finlex.fi/fi/oikeuskasvatanto/korkein-oikeus/ennakkopaatokset/2004/31>
14. Mental health crisis moratoriums. Shelter England. URL: https://england.shelter.org.uk/professional_resources/legal/debt/breathing_space_and_mental_health_crisis_moratoriums/mental_health_crisis_moratoriums
15. Poliakov R. The applicable law and the «centre of main interests» in cross-border insolvency: a comparison of the legal regulation in the uncitral model law on cross-border insolvency 1997 and the EU regulations 2000 and 2015 on insolvency proceedings. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. №1, 152-158. URL: <https://journals.uran.ua/journal-vjhr/article/view/295496/288404>
16. Public Consultation on the Proposed Legislative Amendments to the Debt Repayment Scheme. Ministry of Law, Singapore. 2025. URL: <https://www.mlaw.gov.sg/public-consultation-on-the-proposed-legislative-amendments-to-the-debt-repayment-scheme/>
17. Regulation (EU) 2015/848 of 20 May 2015 on insolvency proceedings (recast). Official Journal of the European Union, L 141, 05.06.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32015R0848>
18. Requejo Isidro M. New Annexes A and B for Regulation 2015/848. *EAPIL – European Association of Private International Law*. 28.01.2022. URL: <https://eapil.org/2022/01/28/new-annexes-a-and-b-for-regulation-2015-848/>
19. Restructuring and Dissolution Act 2018. Insolvency. Singapore Statutes Online. Attorney-General's Chambers. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/IRDA2018>
20. Shalchi A. Corporate Insolvency and Governance Act 2020. Commons Library Research Briefing № 8971, 06.04.2022. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8971/CBP-8971.pdf>

21. The Bankruptcy Act 1869. UK Public General Acts. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/32-33/71/enacted>
22. U.S. Code: Title 11 – Bankruptcy. Legal Information Institute / Cornell Law School. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11>
23. UK Supreme Court. 2024. Kireeva v Bedzhamov. [2024] UKSC 39 (20 November 2024). URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2022-0037>
24. Verfahren der Restschuldbefreiung von sechs auf drei Jahre verkürzt. Deutscher Bundestag (Texte, Archiv). 17.12.2020. URL: <https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2020/kw51-de-restschuldbefreiungsverfahren-812882>
25. Welcome to the Enforcement Authority. Kronofogden. Swedish Enforcement Authority. URL: <https://kronofogden.se/>
26. What is the «Fresh Start» in Bankruptcy? *My Oklahoma Defense Lawyer*. URL: <http://myoklahomadefenselawyer.com/what-is-the-fresh-start-in-bankruptcy/>
27. William Smith, D.C.L., LL.D. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities, *John Murray, London, 1875*. URL: <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMI-GRA%2A/Nexum.html>
28. Бутирська І. Банкрутство фізичних осіб: проблеми теорії та практики. *Economics and Law*. 2021, № 60 (1), 89–95. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/view/7962>
29. Бучинська А.Й. Банкрутство фізичних осіб за законодавством України та Польщі. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 2(31). С. 28-32. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/559>
30. Виконавче провадження під час дії воєнного стану. Інфографіка. APVU, 2023. URL: <https://apvu.com.ua/vpvs>
31. Дутка В. Історичний розвиток інституту неплатоспроможності (банкрутства) фізичних осіб в незалежній Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. № 101. URL: http://apdr.in.ua/v101/101_2024.pdf#page=53
32. Ніколенко Л.М., Степанова Т.В. Особливості банкрутства фізичних осіб: порівняльно-правова характеристика. *Ампаро*. 2022. № 1. С. 37–43. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0ccbef4e-e463-4364-816e-bae4e90a73c1/content>
33. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2455-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2455-20>

